

ИНСТИТУТ СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ РАН

СЛОВО *и* ЧЕЛОВЕК:

*к 100-летию со дня рождения
академика Никиты Ильича Толстого*

МОСКВА ИНДРИК 2023

Редколлегия:

*С.М. Толстая (ответственный редактор),
Т.А. Агапкина, А.А. Плотникова, О.В. Трефилова, О.В. Чеха*

Рецензенты:

*А.В. Дыбо, д.ф.н., профессор, член-корреспондент РАН,
зав. Отделом урало-алтайских языков Института языкознания РАН,
А.Б. Инполитова, к.и.н., с.н.с. Отдела типологии
и сравнительного языкознания Института славяноведения РАН*

Слово и человек: к 100-летию со дня рождения

академика Никиты Ильича Толстого /

отв. ред. С.М. Толстая. – М.: Индрик, 2023. – 744 с., ил., карты.

ISBN 978-5-91674-692-1

DOI: 10.31168/91674-692-1

Книга посвящена памяти академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996) и приурочена к 100-летию со дня его рождения. Публикуемые статьи и воспоминания принадлежат коллегам, ученикам и последователям Н.И. Толстого из многих стран мира: России, Украины, Белоруссии, Чехии, Болгарии, Сербии, Словении, Австрии, Великобритании, Германии, Франции, Канады, Японии. Они охватывают широкий круг тем и проблем, которые интересовали Н.И. Толстого и которым он посвятил свои труды, – славянская лексикология и семасиология, диалектология и лингвистическая география, древнеславянский язык, история славянских литературных языков и письменности, этнолингвистика, фольклор, славянское язычество, история славистики. Один из разделов сборника составляют воспоминания о Н.И. Толстом как профессоре МГУ и организаторе полесских этнолингвистических экспедиций, которые для многих их участников стали школой полевой работы и открыли им путь в науку.

Книга адресована славистам широкого профиля – лингвистам, фольклористам, этнографам, этнолингвистам, историкам науки и всем интересующимся языком и культурой славян.

ISBN 978-5-91674-692-1
DOI: 10.31168/91674-692-1

© Текст, коллектив авторов, 2023
© Редакционно-издательская подготовка,
оформление, издательство «Индрик», 2023

Содержание

От редколлегии (С.М. Толстая)	7
Языкознание. Филология. История науки	
<i>Т.В. Авилин, Н.П. Антропов.</i> Лужицкая астрономия в историко-этнолингвистическом аспекте	11
<i>А.А. Алексеев.</i> Заметка к Житию Мефодия, 15	29
<i>М.Б. Бергельсон, А.А. Кибрик.</i> Аляскинский русский как письменный ...	32
<i>М. Бјелетић.</i> Семантичка анализа срп. дијал. глагола <i>kane(m)</i> као пут ка семантичкој реконструкцији псл. <i>*karati</i>	49
<i>М.М. Валенцова.</i> Баба-Яга: мифология vs этимология	63
<i>А.А. Гиппиус.</i> Надпись на плинфе из Переяславля Русского и «магия черепичников»	82
<i>А.В. Гура.</i> Щекотка в славянской языковой и культурной традиции	87
<i>С.Ю. Дубровина.</i> Орнитонимы в русской и славянской ботанической картине мира: <i>вороньи ягоды</i>	115
<i>А.Ф. Журавлёв.</i> Лексикографические фантомы 13. СРНГ, Б–П (дополнения)	123
<i>Н.Н. Запольская.</i> Теоретическая квадриада Н.И. Толстого «Язык – словесность – культура – самосознание»	136
<i>С.И. Иорданиди.</i> К истории постпозитивных и препозитивных артиклей в славянских языках	147
<i>В.Б. Колосова.</i> Русские диалектные названия кипрея узколистного (<i>Epilobium angustifolium</i> L.): этнолингвистика и лингвогеография	166
<i>А.Г. Кравецкий.</i> «Корпорация специальных ученых...»: синодальные типографии и славистические исследования (вторая половина XIX – начало XX в.)	177
<i>Л.В. Куркина.</i> Этимологические заметки по лексике полесских говоров ..	192

<i>Д. Младенова.</i> Болгарские диалектные названия фасоли (<i>Phaseolus vulgaris</i>)	202
<i>О.М. Mladenova.</i> Constructions of Comparison at a Turning Point in the History of Bulgarian	216
<i>В.М. Мокиенко.</i> Полюбила меня не любовью... (из опыта лингвистического толкования стихотворения Н. Тихонова) . . .	229
<i>Г. Невекловский.</i> Боснийский язык	247
<i>М. Nomachi.</i> The Early Nikita Pič Tolstoj as a Macedonist	258
<i>С.М. Толстая.</i> Лексическая типология и этнолингвистика	275
<i>Е.И. Якушкина.</i> Лексическое своеобразие сербских говоров в Боснии и Герцеговине	290
<i>I. Janýšková.</i> Odraz střetávání pohanství a křesťanství ve staroslověnském lexiku (etymologické poznámky)	298
Этнолингвистика. Фольклористика. Семиотика культуры	
<i>Т.А. Агапкина.</i> Гордый, гордость, гордиться в восточнославянском фольклоре	305
<i>Е. Анастасова.</i> Магия и святость (св. Иоанн Кассиан Римский и его современные метаморфозы). Еще раз о Касьяне	329
<i>F. Badalanova Geller.</i> Explorations into Slavonic Parabiblical Ontologies (Preliminary Notes)	338
<i>Е.Л. Березович, Г.И. Кабакова.</i> «Камень священника» // «церковный камень» в западноевропейской и русской культурно-языковых традициях	361
<i>Л.Н. Виноградова.</i> Региональная типология персонажей восточнославянской низшей мифологии: Волколак	386
<i>Т.В. Володина.</i> Путь Богородицы с Сыном в белорусских заговорах	408
<i>К.А. Климова.</i> Значения и ареал распространения новогреческой лексики κ(ου)λίκ(ι) ‘круглый хлеб’	427

<i>М. Mencej</i> . “The Stove Collapsed”. The Female Body in European Traditional Folk Beliefs	437
<i>О.О. Микитенко</i> . «Василиця» у Вевчанах (РП Македонія): синергія традиційної обрядовості та сучасного карнавального дійства . .	449
<i>Љ. Раденковић</i> . Представе о псу у народној култури Срба у општесловенском контексту	469
<i>И.А. Седакова</i> . Представления о глазе в болгарских народных балладах. Этнолингвистика и фольклорная поэтика. 3	497
<i>С.С. Скорвид</i> . Этнолингвистические наблюдения над материалами исследования чешских переселенческих сообществ в России	511
<i>Н.Л. Сухачев</i> . Образ и слово («Эффект Кулешова», Сінема Пазолини и Трубка Магритта)	524
<i>А.А. Турилов</i> . Колдуны и гадательные книги: из-за чего Иван Грозный в 1580/1581 г. возвел на царство Симеона Бекбулатовича?	535
<i>Е.С. Узенёва</i> . Лексика народной культуры славянского анклава в Албании: Малая Преспа	540
<i>О.В. Чёха</i> . Коливо святого Феодора	555
<i>М.В. Ясинская</i> . Сюжет о мессе мертвых в мифологических рассказах и поверьях словенцев	566
Воспоминания	
<i>Т.Б. Агранат</i> . Полесские этнолингвистические экспедиции как школа полевого лингвиста	581
<i>Э.Г. Азимов</i> . Н.И. Толстой как педагог	585
<i>О.В. Белова</i> . Полесье как начало... всего!	590
<i>С.Ю. Дубровина</i> . Полесье	595
<i>Н.А. Микоян</i> . Мои воспоминания о Н.И. Толстом	604

<i>В.М. Мокиенко. Часть лета 1975</i>	606
<i>Е.К. Николаева. Лето 1975 года</i>	610
<i>В.Я. Петрухин. Миф и историография: из истории подготовки энциклопедии «Мифы народов мира» и этнолингвистического словаря «Славянские древности»</i>	613
<i>А.А. Плотникова. Белград – Ордынка – Полесье (воспоминания об учителе)</i>	618
<i>О.В. Санникова. Дар и школа жизни. Свидетельство одного участника полесских экспедиций</i>	632
<i>О.А. Седакова. Никита Ильич. Обрывки воспоминаний</i>	660
<i>А.Л. Топорков. Как мы колядовали и щедровали в Речице</i>	664
<i>Е.С. Федорова. Научная стратегия и учительство (научный семинар и экспедиции под руководством Н.И. Толстого 1980–1984 гг.)</i>	669
<i>А.Т. Хроленко. Письма Никиты Ильича Толстого молодым курским филологам</i>	680
<i>С.М. Толстая. «Дела-делишки»</i>	687
Из переписки Н.И. Толстого. V Публикация, переводы и примечания <i>С.М. Толстой</i>	705

Семантичка анализа срп. дијал. глагола *капе(м)* као пут ка семантичкој реконструкцији псл. **kapati**

Појам ‘семантичка реконструкција’ може се тумачити двојако. У ужем, традиционалном смислу, он подразумева утврђивање изходног, првобитног значења, које је реч имала још у прајезику. У ширем смислу, тај појам се односи на утврђивање семантичке структуре речи, њених семантичких веза с другим речима и њених семантичких промена – независно од прајезичке перспективе (Толстая 2019: 153).

Кад је реч о прасловенској лексици, семантичка реконструкција у традиционалном смислу врши се на основу словенских континуаната и заснива на попису свих значења свих лексема које се изводе из једног реконструисаног псл. облика¹. Почетна фаза у том процесу јесте свођење значења на ‘заједнички именитељ’, тј. утврђивање која од њих су варијанте једног истог значења. Утврђује се такође која значења су међусобно толико блиска да се могу сматрати изведенима једна из других. Тако добијамо семантичке низове и одређујемо да ли је у питању моносемантична или полисемантична прасловенска реч. У одређеним случајевима значења образују неколико јасно разграничених група, па је проблем да се за њих пронађе заједничко изходиште. Код речи за које реконструисамо неколико значења, утврђивање њиховог редоследа може представљати проблем. Ту од помоћи може бити етимолошко решење. Није, међутим, редак случај да постоји неколико мање или више убедљивих етимологија, при чему свака од њих подржава другачији предлог семантичког развоја. Тако се улази у зачарани круг: када постоји неколико равноправних етимологија, одлучујући фактор може бити редослед настанка значења, а он зависи од прихватања одређене етимологије (деталјније в. Jakubowicz 2010: 48–54).

Предмет овога рада је семантичка анализа континуаната псл. глагола **kapati* у говорима југоисточне Србије, која би могла допринети семантичкој реконструкцији овог прасловенског глагола. Поменути говори изабрани су због

DOI: 10.31168/91674-692-1.1.4

* Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ При томе треба имати у виду чињеницу да скуп значења прасловенске речи, фиксиран у речницима словенских језика (историјским, дијалекатским, етимолошким) представља резултат семантичког развоја смисаоних потенцијала садржаних у одговарајућој јединици прасловенског лексикона, при чему се тај развој одвијао у разним правцима и у разним временима (в. Толстая 2008: 12).

тога што у њима разматрани глагол има веома широк семантички спектар². У овом прилогу покушаћемо да објаснимо односе међу појединим значењима тог спектра, а указаћемо и на неке ‘типичне’ спојеве значења који на први поглед изгледају атипично. У томе ће нам помоћи семантичке паралеле, посведочене не само у испитиваним говорима, већ и на ширем словенском плану. Покушаћемо, дакле, да извршимо семантичку реконструкцију у ширем смислу.

Основно значење глагола *капе(м)* ‘падати кап по кап; лити, проливати’ потврђено је великим бројем примера, уп. *капем* имрф. ‘капљем’: “Чује се како капе вода из славину” Прешево, “Плаче, капев му оволико крупне служе” Бујановац (Златановић 2011), *капѐм* ‘id.’: “Ако не цури а оно капѐ” Лесковац (Митровић 1984); *искапѐ* рф. ‘искапље, исцури капањем’ Тимок (Кожељац 2014); *накапѐм* рф. ‘накапљем’: “Капка по капку и пуно ће вино да накапе” Вртогош (Златановић 2011); *окапѐм* рф. ‘полијем, попрскам нечим’: “Окапа ми малко писмо, па се жив изеџо” Лесковац (Митровић 1984); *нокапѐ* рф. ‘почети капати па престати’: “Покапало малко, па истекло” Пирот (Златковић 2014); *прокапѐ* рф. ‘почне да капље, процури’, *прокапује* имрф. ‘капље, пропушта’: “Крџв на кошару прокапује у ђошку” Црна Трава (Стојановић 2010); *скапује се* имрф. ‘капље, стиче се капањем’: “Овде ми се скапује ђишница проз тован” Тимок (Кожељац 2014); *укапље (се)* рф. ‘покапље (се) (водом, млеком, чорбом)’: “Кад прѐ укап(љ)а панталџне, синко, што ниси пазио кад си кусаџо чџрбу?” Црна Река (Марковић 1993), *укапујем се* имрф. ‘капима се квасим или прљам’: “Остарѐло, па све се укапује кад пије вино” Велико Буштрање (Златановић 2011) итд.³

Остала (секундарна?) значења глагола *капе(м)* разврстали смо у неколико семантичких група⁴.

ПРВУ групу сачињавају следећа значења:

– ‘(на)мучити се; уморити се’: *капнем* рф. ‘уморити се, сустати’: “Капнумо од рабџту” Пирот (Живковић 1987), *капне* ‘премори се, посустане, сасвим онемођа’, *нокапа* рф. ‘id.’ Тимок (Кожељац 2014); *скапѐ* рф. ‘умори се од тешког рада’: “Скапал сам дњџс од рабџту”, *скапује* имрф.: “Скапује по мајдани, а нече да рабџти убаво

² Поједина значења срп. дијал. *капе(м)* на први поглед су међусобно толико удаљена, да неки састављачи дијалекатских речника из којих је црпена грађа издвајају два или чак три хомонимна глагола *капе(м)* (в. Бјелетић 2019). Ипак, већина аутора третира овај глагол као полисемантичан.

³ Прикупљени материјал, због његовог обима, нећемо наводити екстензивно. Ово се пре свега односи на глаголске потврде које носе основно значење, иначе добро посведочено у овим говорима, као и на изведенице у којима се оно рефлектује. С друге стране, наводићемо све оне потврде глагола *капе(м)* у којима су реализована тзв. секундарна значења, при чему ће и у овом случају изостати навођење именских и придевских изведеница.

⁴ Подела која следи нужно је условна јер међу појединим значењима разматраног глагола, онако како су она дефинисана у експерпираним изворима, не постоје строга и јасна разграничења.

имање” Тимок (Динић 2008), *скапље* рф. ‘намучи се, пропадне’: “Скапао док је та два детета очувао и подиго без маџер” Црна Река (Марковић 1986)⁵;

– **“пропадати / пропасти, (о)слабити, (о)копнити”**: *капе* поред *капне*⁶ имрф. ‘пропада, скапава’: “Води ме, сине, дом да не капем по болнице” – “Капне по апсе” Тимок (Динић 2008)⁷; *окапем* рф. ‘окопним, телесно ослабим’: “Окапемо, несмо више за рабóту” Ратаје – Крмољ (Златановић 2011), *окапујем* имрф. ‘копним, губим снагу’: “Старим и окапујем из дан у дан” Врање (Златановић 2011); *покапе* рф. ‘распасти се, пропасти (од хладноће, дугог чекања, седења, стајања)’: “Че покапемо од студ” Пирот (Златковић 2014); *скапе* рф. ‘физички ослаби, оронe’: “Скапала до ич” Тимок (Динић 2008), *скапе* рф. ‘изнемогне, ослаби’: “Скапала им говеда с танку рану зимус” Црна Трава (Стојановић 2010)⁸;

– **“умрети, црћи, липсати”**: *скапем* рф. ‘скапати од глади, умора’ Лужница (Ђирић 1983), *скапе* ‘скапа, угине’ Тимок (Кожељац 2014), *скапе* ‘цркне, сатруне’: “Ће скапе седеећи” Црна Трава (Стојановић 2010)⁹.

ДРУГУ групу чине значења:

⁵ Ово значење је посведочено и шире, уп. *накапат се, накапљем се* рф. ‘намучити се, начекати се’: “Накапао сам се чекајући” – “Вала си се накапао” Косово (Елезовић 1932); *окапати, -ам* рф. ‘с муком издржати’: “Окапали смо чекајући у дом здравља”, *окапати, окапати / окапавати, -јем* имрф.: “Окапали смо сваки дан прет капљицом, нијесу шћавали да не пуштау” Загарач (Ђупићи 1997), *окапати(у), -ам* рф. ‘с муком издржати нешто, готово умрети’: “Окапаше данас ова ђеца о-глади” – “Окапасмо на ову врућину без воде” (Ристић 2010).

⁶ У питању је несвршени облик глагола, типа *мрзнути, гаснути*.

⁷ Уп. и *капнујем* имрф. ‘копним; слабир’: “Татко ми све више капнује” – “Већем јесен, и слунце поче да капнује” Врање (Златановић 1998).

⁸ Уп. и облике изведене суфиксом грчког порекла *-ос-*: *скапошем се* рф. ‘легнем у постељу због болести или од умора’: “Скапосала се там у собу, мора да е болна”, *скапосујем се* имрф. ‘лежим болестан, болујем’: “Скапосуј се туја кд неси за рабóту!” Јабланица (Жугић 2005), *скапошем се* рф. ‘срушим се, стропоштам се’: “Скапошем се кд ме више издаде снага” Лесковац (Митровић 1984). Ово значење је посведочено и шире, уп. *окапати, окапљем* рф. ‘пропасти’: “Окапаше ми кости у овој планинчини” Ускоци (Станић 1990–1991), *окапати, -љем* рф. ‘скапати од глади, жеђи’: “Куку мене, окапаше ми ђеца од глади” Пива (Гаговић 2004); *скапати, -ам* рф. ‘настрадати, нестати’: “Скапа чоек у затвору” Прошћење (Вујичић 1995).

⁹ Уп. и *скапоше* рф. ‘умре’: “Чеш да скапошеш уз неће тарабе, пијаницо ни една” Тимок (Динић 2008), *скапоше (се)* ‘id.’: “Кад-ће се еднуш скапоше, да га више не гледам?” Црна Трава (Стојановић 2010), *скапоше* ‘скапа, оконча’ Тимок (Кожељац 2014). Ово значење је посведочено и шире, уп. *скапати, -ам* рф. ‘умрети од глади, жеђи или зиме, настрадати’ Поткозарје (Далмација 2004), *скапати, -ам / -пљем* и *скапати, -ам* рф. ‘црћи, умрети, липсати’: “Скапа је, изгледā, о срца” Загарач (Ђупићи 1997), *скапати, скапљем* и *скапам* рф. ‘настрадати, пропасти, црћи’: “Скапо ко кучак” Ускоци (Станић 1990–1991), *скапати(у), -ам* рф. ‘пропасти, умрети од глади, жеђи, умора и сл.’: “Оће скапат онē краве на ову врућину!” Мојковац (Ристић 2010), *скапати, -ам* рф. ‘у мукама настрадати, црћи’: “Живио је ка сваки издвојеник док није скапа у самотињи” Никшић (Ђоковић 2010).

– ‘**опасти, презрети (о биљкама)**’: *прека̀не* pf. ‘отпасти са класа (о зрневљу): “Житото че прека̀не, забавимо му жѣтву” Пирот (Златковић 2014); *раска̀пље се* ‘дозри, презри’: “Од ово́ јако́ сунце праске узрѣле, па се раска̀пале” Црна Река (Марковић 1993)¹⁰;

– ‘**(ис)трунути**’: *ка̀не се* impf. ‘скапава се, трули’: “Ка̀не ми се сѣно у ѓткосје, а ја нѣмам кад да га збѣрем” – “Онѓлка дрва́ ти се ка̀пу на дрвник, а ти́ још не кладѣш кѣбе у со́бу” Црна Трава (Стојановић 2010); *ска̀нем* pf. ‘иструлети’ Лужница (Ћирић 1983), *ска̀нем се* ‘id.’: “Рано обра̀мо крушке, ће се ска̀пѣв” Преображење, *ска̀нујем се* impf.: “Јабукѣ се ска̀пујѣв у подрум” Врање (Златановић 1998), *ска̀не* pf. ‘иструли’: “Ће ска̀не сѣно, ако га несѣшено дѣнете”, *ска̀не се* ‘id.’, *ска̀нује се* impf. Црна Трава (Стојановић 2010), *ска̀не се* pf. ‘исквари се, пропадне, иструли, убуѣа се (о воѣу, поврѣу)’, *ска̀нује се* impf.: “Попри́ка ми се ска̀пуе по ца̀кови” Тимок (Кожељац 2014), *ска̀не се* pf. ‘id.’: “Гро̀зје се ска̀пало од ѣишу” Пирот (Живковић 1987)¹¹.

ТРЕЋУ групу чине значења:

– ‘**(с)мрзнути се, (о)зепсти**’: *ка̀не се* impf. ‘мрзне се’ Каменица код Ниша (Јовановић 2004), *ка̀пнем* impf. ‘смрзавам се’: “Ка̀пнев ми руке, мло̀го студѣно” Ратаје – Крмољ (Златановић 1998); *отка̀не* pf. ‘озепсти’: “Отка̀паше ми но̀ђе от-стѣд” Пирот (Златковић 2014), *отка̀пље* ‘промрзну руке, уши, ноге’: “Прегазио реку по снѣг, па му отка̀пале но̀ге” Црна Река (Марковић 1986); *прека̀пнем* pf. ‘смрзнем се’: “Обѣчи се, дѣва ладан вѣтар, да не прека̀пнеш” Врање (Златановић 1998), *прека̀не* pf. ‘много смрзне, премрзне (о рукама, ногама, ушима)’: “Прека̀паше ми но̀ге стојѣјѣи на мрзлицу” Каменица код Ниша (Јовановић 2004), *прека̀не* ‘презепсти; отпасти услед промрзлина (уво, прст)’: “Ру̀ђе че ви прека̀пу от-стѣд” Пирот (Златковић 2014), *прека̀не* ‘премрзне’ Црна Трава (Стојановић 2010)¹².

ЧЕТВРТУ групу чине значења:

– ‘**смирити се; не померати се**’: *ка̀пнем* pf. ‘смирити се, скрасити се’: “Ка̀пни на јѣдно мѣсто, па ѣути” Пирот (Живковић 1987), *ка̀пне* ‘сести и не померати се’:

¹⁰ Ово значење је посведочено и шире, уп. *ѓкапати, -пљѣм (-ѣм)* ‘опасти крунеѣи се, окрунити се (о презрелом жити)’: “Окапа ти пред двором шеница | Нека капље, мила мајко моја; | Нека капље да би окапала!” НП, “Окапа ми жито, морам гледати за ладовине да пожњем јер ће све пропасти и окапати” (РСА), *ѓкапа̀ти, -пљѣм* pf. ‘презренути (о жити)’: “Немој чекати да жита ѣсрпѣ и окапљу, но иг жњи на вријеме” Пива (Гаговић 2004), *ока̀пљѣ / ока̀пѣ* ‘презрети (специјално за сламу кад се пре времена суши)’ Црмница (Милетић 1940: 468).

¹¹ Уп. и *ска̀поше се* pf. ‘id.’ Пирот (Живковић 1987), *ска̀поше (се)* ‘иструли, скапе (се)’: “Нек свѣ ска̀поше, неѣу га бѣрем”, *ска̀посује се* impf. ‘распада се, трули’ Црна Трава (Стојановић 2010).

¹² Ово значење је посведочено и шире, уп. *ска̀пат, -л’ѣм* pf. фиг. ‘озепсти, смрзнути услед велике хладноѣе’: “Мѣне ска̀па глава бес ка̀пе” северна Метохија (Букумирић 2012), *ска̀пит(и) се, ска̀пѣм се* pf. ‘смрзнути се’: “Ска̀пили смо се ѓно́ јѣтро ко̀ја је стѣдѣн бѣла”; *ѣка̀пит(и) се, ѣка̀пѣм се* pf. ‘id.’: “Ка̀ко је лѣдно да се чѓек ѣка̀пи!” Мојковац (Ристић 2010), *ѣка̀пити (се), ѣка̀пѣм (се)* pf. ‘id.’: “Ука̀пик се данас на овој студени” Прошѣње (Вујичић 1995).

“Капнул до́ма, не изла́зи му се” Пирот (Златковић 2014); *ока́не* pf. ‘не померати се с места током рада или чекања’: “Ту́ва се́ди, ока́пи” – “Ко́ји су будале, не́к ока́пу у село́” Пирот (Златковић 2014); *ска́нем се* pf. ‘смирити се (на једном месту), скрасити се’ Пирот (Живковић 1987), *ска́не се* ‘id.’: “Ска́пи се на е́дно ме́сто и не мрда́ј се ба́р ми́нут!” Црна Трава (Стојановић 2010)¹³;

– **‘седети, дангубити, чамити; дуго, узалуд чекати; дуго негде боравити (беспослен, на сметњи)’**: *ка́нем* impf. ‘седети, боравити (беспослен), чамити’: “Ка́нем по цел д’н без ра́боту” Пирот (Живковић 1987), *капéм* ‘чамим’: “Ко́је ћу рабо́тим, капéм како сва́ки ста́р чове́к” Лесковац (Митровић 1984), *капéм* ‘излежавам се’: “Докле́ ће капéш у кре́вет, а ра́бота да ти сто́ји” Лесковац (Митровић 1984), *капéм* ‘залуду траћим време чекајући’: “Евè, још капéм овде́ пред врата́, не́ће ме пу́штив да улéгнем” Јабланица (Жугић 2005), *ка́не* ‘чека, чами’: “Ка́нем пред о́пштину чека́ечи пресе́дника́тога, а он га нема́” Тимок (Динић 2008), *ка́не* ‘седи, борави негде без осећаја да смета другоме’: “Кько́ ли га не́ срамота́ да сва́ки дь́н ка́пе куд на́с?” Каменица код Ниша (Јовановић 2004), *ка́не* ‘дрездати, висити’: “Же́ната му по це́л дь́н ка́пе на сока́к” – “Се́ди, и ка́пи, и у́мри са́ма” Пирот (Златковић 2014), *ка́не (се)* ‘седи, борави, окапава, дангуби’: “У Село́ ка́пе сва́ки дь́н а куде на́с не́је кайл да до́јде ни е́дьн са́т” – “Нек се он ка́пе по кафа́не, а ја́ ћу сама́ овде́ по риди́шта да крши́м грби́ну” Црна Трава (Стојановић 2010); *окапéм* pf. ‘проведем доста времена на једном месту у ишчекивању’: “Окапа́ там куде њи́, баја́ги рекоше́ ће до́ђе, њум гу нема́” Јабланица (Жугић 2005), *ока́не* ‘дуго се негде задржи, остане, пробави’ Каменица код Ниша (Јовановић 2004), *ока́не* ‘начека се, пропадне чекајући’: “Не́ће да мре́ старке́ља, о́капа на бе́ли све́т” – “Окапа́мо чека́ећи авто́бус по ону́ј сувомра́зицу”, *окапу́е / окапу́је* impf. ‘проводи време, дрежди’: “Дан-но́ћ окапу́е куде ту́ј олоо́јду” Црна Трава (Стојановић 2010), *ока́не се* pf. ‘дуго непожељан остати’: “Када́ ти улéзне у ку́ћу, он се ока́пе, не мо́ж да мрднеш” – “Де́те, окапа́ло си ми се на-о́чи, мрдни ма́лко не́где”, *окапу́је* impf. ‘дуго непожељан остајати’: “У за́другу́ту ока́пује це́л дь́н” Пирот (Златковић 2014)¹⁴;

¹³ Уп. и *скапо́шем се* pf. ‘смирити се, скрасити се’ Пирот (Живковић 1987), *скапо́ше се* ‘id.’ Каменица код Ниша (Јовановић 2004), *скапо́ше се* ‘сести и не мицати се’ Пирот (Златковић 1990), *скапо́ше (се)* ‘скраси се’: “Едну́ш нек се скапо́ше до́ма, до́ста-е лонза́л по скити́њу” Црна Трава (Стојановић 2010).

¹⁴ Уп. и *капо́шем* impf. ‘дуго седети, чекати, боравити; окапавати’: “Капо́шем овде́ по цел д’н” Пирот (Живковић 1987), *капо́ше* ‘чека, чами’: “Капо́шу по земунце́” Тимок (Динић 2008), ‘окапава, дуго чека, цоња’: “Ту́ј че да капо́ше док не скапо́ше” Тимок (Кожељац 2014), ‘дуго седи, чека, борави; окапава’ Каменица код Ниша (Јовановић 2004), ‘дрездати, висити’: “Ту́ва капо́ши, немо́ј да идеш при снау́ту” Пирот (Златковић 2014), ‘капе, дангуби’: “Ту́ј има да капо́шеш како куче, не́ћу те погле́дам” Црна Трава (Стојановић 2010); *покапо́ше* pf. ‘дуго остати на истом месту’: “Пе́в ми је још ма́лко да покапо́шем ту́ка до́ма” Пирот (Златковић 2014). Ова значења посведочена су и на ширем простору с.-х. језика, уп. *ка́пат, ка́пље* impf. ‘стојати, бити непрекидно на једном месту’: “По ва́здан ту ка́пље (тј. стално је ту)”; *ока́пат, ока́пам / ока́пљем* pf. ‘дуго негде остати, пробавити’: “Ту је ока́пао, док је

skápe se pf. ‘улећи се, запусти се’: “Скапала се од неработу”, *скапује се* impf. Црна Трава (Стојановић 2010)¹⁵.

ПЕТУ групу чини значење:

– **‘досадити, дозлогрдити’**: *накапе* pf. ‘досади’: “Накапа ми с тој његово доодјење” Каменица код Ниша (Јовановић 2004), *накапе* ‘дозлогрдити, додијати (људи, живот, патња, непријатна свакодневица)’: “Накапе ми, па одровем” – “Накапало ми на-срце” – “Мен ми је од свекрву млого накапало” – “Накапасте ми, че ви покољем” Пирот (Златковић 2014), *накапа*, у изразима: *накапао ми* ‘дозлогрдио (досадио) ми’: “Накапао ми с ту његову кукњаву, не знам куд ћу од њега” Црна Река (Марковић 1986).

Већина поменутих значења забележена је у с.-х. језику и изван зоне југоисточних српских говора (в. нап. 6, 9, 10, 11, 13, 15), а такође и на ширем словенском плану. Тако се значења ‘(на)мучити се; уморити се’, ‘пропадати / пропасти, (о)слабити, (о)копнити’ и ‘умрети, црћи, липсати’ јављају углавном у јужнословенским и западословенским језицима, значења ‘опаста (о биљкама)’ и ‘(ис)трунути’ бележе се претежно у јужнословенским језицима¹⁶, док су значења ‘(с)мрзнути се, (о)зепсти’ и ‘седети, дангубити, чамити; дуго, узалуд чекати; дуго негде боравити (беспослен, на сметњи)’ посведочена преваходно у с.-х. језику (у говорима Косова и Метохије и Црне Горе) (в. Бјелетић 2017а: 84–85). Најзад, значења ‘смирити се; не померати се’ и ‘досадити, дозлогрдити’ карактеристична су само за говоре југоисточне Србије.

У етимолошкој литератури нема јединственог става о пореклу псл. глагола **kapati*¹⁷, па самим тим ни о његовом изходном значењу. Када је реч о целокупној семантици овог глагола, досад је детаљније коментарисана само ПРВА група значења, при чему преовлађује мишљење да је псл. **kapati* ‘падати кап по кап, лити, проливати’ у појединим словенским језицима секундарно развило значења ‘слабити, пропадати’, ‘умирати, црквати’, настала депревербацијом од облика с префиксима **izъ-*, **sъ-*. Семантички развој био би следећи: ‘истећи кап по кап, до краја’ > ‘постепено западати у све горе стање

то каченче наградјо” Косово (Елезовић 1935), *окапати*, *-љем* pf. ‘чамити у невољи’: “Окапо је несретник у тавницама овог пасег режима” Пива (Гаговић 2004).

¹⁵ Уп. и *скапоше (се)* pf. ‘улећи се’, *скапосује се* impf. ‘не ради, ленчари’: “Скапосује се тај скапла цел дѣн по кревет” Црна Трава (Стојановић 2010).

¹⁶ При том се значење ‘опадати’ јавља и у руском (в. Бјелетић 2017б: 32), док значење ‘(ис)трунути’ није посведочено у словеначком.

¹⁷ Он се најчешће тумачи као ономатопеја (Berneker 487; Skok 2: 40–41; Sławski 2: 50; Machek 239–240 s.v. *kapati* 1; ESJS 302–303) и пореди са лит. *kapnóti* ‘капати (о киши)’ (Sławski l.c.; Fraenkel 217). Међутим, разуђена семантика овога глагола указује и на друге могуће етимолошке везе, које се гранају у два правца – поређење са лит. *kāpanoti* ‘убијати, клати’, *nusikāpanoti* ‘умирати, црквати’ (Fraenkel 1: 216–217; Sławski l.c.; Bezlaj 2: 17–18 s.v. *kapljāti*), или поређење са лит. *kópti* ‘пузати, милети’, лет. *kāpt* ‘пузати, милети, ићи, ходати’ (Machek 240 s.v. *kapati* 2; Snoj 217 s.v. *kāplja*).

(физичко, материјално); слабити, пропадати, умирати'. Из овога је очигледно да се примарним значењем псл. **kapati* сматра значење 'капати, падати у капима', из којег се развијају секундарна значења, протумачена као резултат семантичког развоја (метафоризације) исходишног значења (в. Бјелетић 2017а: 85). Ипак, недоумицу изазива однос тих значења према основном 'капати, лити, проливати', а поставља се и питање односа значења ДРУГЕ, ТРЕЋЕ, ЧЕТВРТЕ и ПЕТЕ групе према исходишном, као и питање односа секундарних значења међу собом.

У покушају да ту недоумицу разрешимо, спровели смо семантичку анализу континуаната псл. глагола **kapati* које се доводе у етимолошку везу са семантички блиским лит. *kāpanoti* 'убијати, клати', *nusikāpanoti* 'умирати, цркавати'. Анализа је подупрла у литератури већ изнето мишљење о заједничком пореклу псл. глагола **kapati* и **kopati*, на основу чега је изнета претпоставка да је примарно значење псл. **kapati* било 'ударати', из којег су се, као секундарна, радијално развила значења 'падати кап по кап', 'слабити, пропадати, умирати' итд., будући да семантички потенцијал значења 'ударати' омогућава развој поменутих значења. Тиме је кориговано постојеће тумачење, према којем се значења 'слабити, пропадати, умирати' изводе непосредно из 'капати, падати у капима' (в. Бјелетић 2017а: 91–92).

Међутим, ово је само једно од могућих тумачења псл. глагола **kapati*. Кад се у разматрање узму оне његове континуанте које у основи имају значење 'ићи' (нпр. чеш. дијал. *kapati*, слч. *kapat'*, слн. *kāpati*, каш. *kapac*) и које се доводе у етимолошку везу с лит. *kópti* 'пузати, милети', лет. *kāpt* 'пузати, милети, ићи, ходати', долази се до закључка да је првобитно значење псл. **kapati* могло бити 'ићи, кретати се (полако, милети; ићи споро увис, узбрдо)', одакле се могло развити значење 'полако, корак по корак, кап по кап ићи надоле, падати', при чему је секундарно значење 'пропадати, умирати' за своје исходиште могло имати оба та значења (деталније в. Бјелетић 2017б).

Тако доспевамо у „зачарани круг“, поменут на почетку овог прилога, када имамо два равноправна етимолошка тумачења, од којих свако подржава другачији предлог семантичког развоја. Да бисмо из тог круга изашли, вратићемо се на терен конкретних, реално посведочених значења срп. дијал. глагола *kane(m)*.

Значења ПРВЕ групе ('(на)мучити се; уморити се', 'пропадати / пропасти, (о)слабити, (о)копнити', 'умрети, црћи, липсати') односе се на процес слабљења, пропадања, узрокован различитим чиниоцима (глад, жеђ, умор, тежак рад, хладноћа итд.), који на крају доводи до коначне пропасти, престанка постојања. Ова се значења регуларно могу извести или из 'ударати', или из 'ићи', или из 'падати' (в. горе).

Значење 'падати' је заједнички именитељ ПРВЕ и ДРУГЕ групе ('опасити, презрети (о биљкама)' и '(ис)грунути'), уколико се труљење схвати као један од видова пропадања, мада то значење може бити и другачије мотивисано (в. даље). Централно место међу значењима ДРУГЕ групе заузима значење 'презрети',

које у датом контексту може бити мотивишуће како за значење ‘опастн’¹⁸, тако и за значење ‘(ис)трнути’¹⁹.

Значења ТРЕЋЕ групе (**‘(с)мрзнати се, (о)зепсти’**) такође су повезана са значењима ПРВЕ групе, при чему би семантичку карику између двеју група представљало значење ‘(у)кочити се, (у)кипити се, одузети се’, посведочено у црногорским говорима, уп. *ukánum (se)* pf. ‘укочити се’ Велика, *ukánumi* ‘одузети се, претрнути’ Никшић, *ukānūmī se* ‘изгубити се, обезнани се, укочити се’ Рожаје, *ukánumi se* ‘одузети се, одсећи се, претрнути’ Ускоци (деталније в. Бјелетић 2017: 90–91)²⁰.

Као најинтересантија намећу се значења ЧЕТВРТЕ групе (**‘скрасити се; не померати се’, ‘седети, дангубити, чамити; дуго, узалуд чекати; дуго негде боравити (беспослен, на сметњи)’**). На први поглед, побројана значења немају никаквог додира са осталим значењима глагола **kapati*. Међутим, увид у семантички инвентар континуаната псл. глагола **kysnōti* и **pъlznōti* открива да поменута значења итекако кореспондирају са ‘слабити, пропадати’, ‘умирати’, ‘трнути’.

Континуанте псл. глагола **kysnōti* (в. Вучковић 2009)²¹ у говорима југоисточне Србије, осим основног значења, уп. *hīcne* impf. ‘кисне, стоји на киши’, ‘омекшава у води’, ‘кисели се, постаје кисео’ Тимок (Динић 2008), развиле су и следећа значења: *skīcne* pf. ‘умрети’: “Ће скине и он едн дн, неће се навекује” Каменица код Ниша (Јовановић 2004), *hīcne* impf. ‘чекати дуго и узалудно’: “Цел дн hīcne пред њојну вракњицу”, *zahīcne se* pf. ‘заседети се у посети’: “Душка још оцутра дошла и туј се заhīcла” Тимок, *ohīcal* ‘седети и не мицати се; не умети отићи из нечије куће у коју се дошло на кратко’ Пирот (в. Вучковић 2009: 390).

Слична значења посведочена су и у другим словенским језицима, уп. мак. *kisne* ‘држдати, ленствовати, бити стално на истом месту’, слч. дијал. *kysnūt / kŷst* ‘беспосличити’, чеш. *zkysnouti* ‘остати негде, задржати се’, пол. *kisnąć* ‘трнути, распадати се од лењости’, рус. *киснуть* ‘сувише дуго негде боравити, задржавати се’, *киснуть* ‘седети беспослен, у једном положају’, дијал. *skīcнуть* ‘задржати се, остати предуго негде’ (ор. cit. 390–391).

Поред њих, забележена су још нека значења из семантичког спектра глагола **kapati*, уп. рус. *раскиснуть* ‘изнемоћи (од врућине, жеге)’, дијал. *окіснуть* ‘старети, губити здравље, снагу’, *скіснуть* ‘разбољевати се’ (СРНГ), блр. *раскіснуць* ‘изнемоћи

¹⁸ Овај помак најбоље илуструје дефиниција значења именице *kāpavaц*, *-āvca* m. ‘врста шљиве која сама опада кад сазри’ Драгачево (Ђукановић 1995).

¹⁹ Уп. пример употребе глагола *презрѐе* pf. ‘сувише сазри, презри’: “Кд крушће презрѐу оне срчено гњиу” Тимок (Динић 2008).

²⁰ Тамо су наведени и други примери који потврђују повезаност значења ‘смрзнати се’, ‘укочити се’ и ‘ослабити, умрети’ (ор. cit. 91, нап. 22).

²¹ Полазећи од арготизма *киснути* ‘сести’, ауторка је аргументовано образложила развој тог и сличних значења у оквиру лексичког гнезда псл. глагола **kysnōti*. Из тог рада узети су примери релевантни за тему овог прилога. Ауторка ми је љубазно дала на увид и грађу која није ушла у рад, на чему јој се искрено захваљујем.

(од врућине и сл.) (ТСБМ), пољ. *kisnąć* ‘трнути’, рус. дијал. *киснуть* ‘трнути, кварити се (о месу, риби)’, чеш. *kysati* ‘трнути’ (Вучковић 2009: 392).

Анализирајући значења ‘седети и не мицати се’, ‘бити стално на истом месту, беспосличити, ленствовати’, ‘чамити, досађивати се’, ‘дуже се задржавати негде’, ‘бити на нежељеном чекању’, ‘дуго остајати (у гостима)’, М. Вучковић издваја две кључне семе: сему ‘не померати се’ и сему ‘дужег временског периода’. Ове су семе, по њеном мишљењу, могле индуковати развој набројаних значења као секундарних од основних ‘квасити, намакати’, ‘киснути’, која означавају хемијске и технолошке процесе за чије су одвијање битна ова два чиниоца. Као резултат поменутих хемијских процеса регуларно се развија и значење ‘трнути’ (l.c.).

Паралеле за значењску везу која се успоставља између значења ‘трнути’ и значења ‘седети, мировати’, ‘заседети се у гостима’, ‘ленствовати’ итд. ауторка налази међу континуантима псл. глагола **pъlznōti* (в. даље) и закључује да се преплитање ових двеју семантика јавља на широком простору и вероватно од раног времена (ор. cit. 393).

Континуанте псл. глагола **pъlznōti* (в. Вучковић 2007)²² у говорима југоисточне Србије имају следећа значења: *пџне* impf. ‘киснути на киши’ Тимок, *опџнем* pf. ‘покиснути’ Тимок, ‘покиснути; бити наквашен, мокар’ Пирот, *опџзал, -зла, -зло* adj. ‘покисао, мокар’ Пирот, *опуџнем* pf. ‘покиснути до голе коже’ Лужница; *опуџне* ‘омршавети, ослабити, попустити’: “Млого опузнул, не мож га познаш” Каменица код Ниша, *опуџнем* ‘id.’: “Све ће опузнеш, синко, од туј рабџту” – “Млого је остареја и опузнјаја, неће може за дуго, готов је за онџ свет” Врање, ‘посрнути, поклекнути физички или материјално’: “Не си ич ваља кџд човек опузне” Лесковац, ‘изгубити чврстину, омлохавети (о мишићима, кожи и сл.)’: “Остарела па опузнала, висџ кожљаќ” Јабланица, *спуџне* ‘смршавети’: “Кад стоку јуриш, а не раниш како треба, она спузне, па се спџводи по пџт” Црна Река, ‘id., ослабити’: “Спузнул од неедџње” – “У снагу га ич нема. Млого е спузнул” Каменица код Ниша (ор. cit. 21, 22, 30).

На ширем простору с.-х. језика посведочена су још нека за нас релевантна значења: *пџзнут* impf. ‘седети, лежати’: “Пџзни ту!” – “Ту пџзне по ваџдан”, *распџзнут се* pf. ‘id.’: “Распџзнула се кај трпџја, ич се не дигџје” Косово, *зануџнџт* ‘засести, остати дуго у гостима’: “Дџћџ и запџзнџ, пџ нџкако да џдџ” Васојевићи; *џпузнџти* ‘почети трнути’: “За јабуке кад почну трулити кажемо да су опузле [...] а велимо и за дрво, и за купус” Бијело Поље, Обади код Сребренице, *џпузнџти* ‘делимично иструлети’ Ускоци, *опуџнем* ‘почети трнути, обагњити’: “Посџчи кџпус док нџје опуџнуо” Гораждевац (ор. cit. 22, 24).

²² Полазећи од глагола *џпузнџти* ‘ослабити, омршавети; оронџти; омлохавети’, ауторка презентује семантички опсег континуаната псл. основе **pъlz-* и реконструише могуће правце развоја појединих значења унутар те породице, указујући на паралелне семантичке структуре у другим лексичким породицама. Из тог рада узети су примери релевантни за тему овог прилога.

Скоро истоветна семантика забележена је и код бугарских континуаната, уп. буг. дијал. *плъзвѣм* impf., *плъзнѣ* pf. ‘стајати мирно, умирити се’: “Дѣте, плъзвѣй, стѣга си тѣчалу”, *оплъзвамъ* и *оплъзнувамъ* ‘седети, боравити много негде’: “Оплъзни тука!”, *оплъзнѣ* ‘иструнути’. За ово разматрање важне су и следеће потврде: буг. дијал. *уплъзвѣм* impf., *уплъзнѣ* pf. ‘изнемоћи, ослабити од старости’, блр. дијал. *анобѣзлы* adj. ‘кржљав, слабуњав’, слч. заст. *oplzly* = *oplznuty* ‘иструнуо (о дрвеним предметима)’ (op. cit. 23, 24).

Реконструишући за глагол **pъlznoŭti* семантички низ: ‘гамизати; клизити’ > ‘омицати се, посрнути услед клизања’ > ‘пасти’²³, М. Вучковић изводи из потоњег значења метафоричко значење ‘телесно посрнути, попустити (услед старости или болести), чије су специфичније реализације: ‘ослабити, омршати’, ‘омлохавети, отромбољити’ и ‘смежурати се, сахнути’. Последње значење се може односити и на биљке, а семантика пропадања се, када су оне у питању, манифестује и као ‘трнути’ (op. cit. 25).

Међутим, како се у семантичком спектру гнезда псл. **pъlz-* јавља и значење ‘бити, постати влажан, мокар’²⁴, ауторка сматра да је оно могло представљати додатни семантички импулс за реализацију значења ‘трнути’.

С друге стране, значење ‘бити, постати влажан, мокар’ могло је послужити као полазиште за развој значења ‘(по)киснути’, баш као што се из псл. **kъsnoŭti* ‘влажити’ развило значење *кѣснути* ‘бити изложен киши’. У оба случаја у питању је каузални метонимијски пренос (op. cit. 29–30).

И најзад, значење ‘трнути’ (уколико се оно схвати метафорички: ‘провести негде дуго времена, тј. учрвљати се од стајања и сл.’) могло је индуковати развој значења ‘мировати, седети’ (op. cit. 24).

Значења ПЕТЕ групе (**досадити, дозлогрдити**) стоје изоловано у односу на значења осталих група. Она би се најпре могла извести из конкретног значења *накѣне* ‘накупити се капањем (о течности)’ Пирот (Златковић 2014), преко метафоричког *накѣне* (некоме) ‘накупити много јѣда, горчине’ Пирот (Златковић 1990), из којег се даље развијају значења ‘доћи до крајње границе’ > ‘постати неподношљив’. Ова значења имају паралелу међу континуантама псл. **kъsnoŭti*, уп. *доћисне* (некоме) pf. фиг. ‘досадити, доћи некоме до грла’ Пирот (Златковић 1990)²⁵.

²³ Уп. значења *пѣсти* impf. ‘пузати, пузити; клизити’, *пѣзити* ‘пузати, гамизати; улизивати се; клизати се (по води), пловити; омицати се, падати’, *пѣзати (се)* ‘бауљати; пењати се, верати се; клизати се задњицом (по леду); омицати се, попузнати (се)’, *пѣзети* ‘пузати, плазити’, *пѣзнути* pf. ‘посрнути, пасти’ (op. cit. 25).

²⁴ Уп. и стчеш. *plzѣti* ‘влажити се, постајати мокар’, чеш. *rozplizly* adj. ‘расквашен’, блр. *распаѣзѣся* ‘расквасити се, размекшати се (о земљи, путу)’, *распобѣзлы* ‘расквашен, размекшан’, дијал. *анобѣзина* ‘земља расквашена кишом’ (op. cit. 30).

²⁵ У испитиваним говорима овај семантички модел није редак, уп. *докиселѣје* pf. ‘дође до стања неиздрживог’: “Докиселѣл ми, па га избѣ”, *докипелѣје* ‘id.’: “Къд ми докипелѣје, нећу да глѣдам кудѣ удѣрам” Каменица код Ниша (Јовановић 2004).

Поредећи семантичке инвентаре континуаната псл. глагола **kapati*, **kysnŋti* и **pŷznŋti*, запажамо да је већина значења ПРВЕ, ДРУГЕ и ЧЕТВРТЕ групе карактеристична за сва три глагола.

Значења ‘умрети, црћи’ (ПРВА група) и ‘досадити, дозлогрдити’ (ПЕТА група) заједничка су за **kapati* и **kysnŋti*, док је значење ‘(о)падати / опати’ (ДРУГА група) заједничко за **kapati* и **pŷznŋti*.

Значење ‘(с)мрзнути се’ (ТРЕЋА група) јавља се само међу континуантама глагола **kapati*.

Кад су у питању основна (посматрано из синхроне перспективе) значења разматраних глагола, ваља подсетити да се она у случају глагола **kysnŋti* и **pŷznŋti* мање-више поклапају с њиховим примарним, исходишним значењима, док се за **kapati* претпоставља неколико исходишних значења, од којих се ниједно не поклапа с основним значењем које тај глагол има у савременом језику. Како су заступљена та значења у семантичким спектрима анализираних глагола?

Примарно значење глагола **kysnŋti* (‘киснути, квасити се (на киши)’, ‘омекшавати (у води) / бити наквашен, мокар’) присутно је и међу континуантама глагола **pŷznŋti*. То значење је, према мишљењу М. Вучковић, било исходиште за развој значења ЧЕТВРТЕ групе у оквиру гнезда псл. **kysnŋti*, а могло је послужити и као додатни семантички импулс за реализацију значења ‘трнути’ у оквиру гнезда псл. **pŷznŋti*. Међу континуантама глагола **kapati* значење ‘квасити (се), бити влажан, мокар’ посведочено је само спорадично, уп. *zàkanamu* ‘покапати, поквасити’ (РСА), *ukanŋjem se* ‘капима се квасим или прљам’ (Златановић 2011), иако се оно заправо имплицитно подразумева будући да у реалној ситуацији стање наквашености, влажности представља логичну последицу радње капања, проливања течности.

Примарно значење глагола **pŷznŋti* (‘пузати, гамизати’) није посведочено у оквиру гнезда глагола **kysnŋti*, али је блиско једном од претпостављених исходишних значења псл. **kapati*, а то је: ‘ићи, кретати се (полако, милети)’²⁶. У оба случаја, према горе изнетим тумачењима, из примарног значења којим се дефинише споро кретање, пузење, гамизање, милење – секундарно се развија значење ‘падати’, из којег се затим регуларно изводе значења ПРВЕ и ДРУГЕ (а посредно и ТРЕЋЕ) групе.

Након спроведене анализе постаје јаснија структура семантичког спектра псл. глагола **kapati*. Иако још увек није разрешена дилема о његовој исходишној семантици, показује се да је импулс за развој значења ПРВЕ, ДРУГЕ и ТРЕЋЕ групе највероватније било значење ‘падати’. Значења те три групе стоје у међусобној вези и могу се, посредно или непосредно, изводити једна из других, при чему редослед семантичке деривације не мора увек бити исти (тако значење

²⁶ У прилог томе говори и претпоставка да су првобитна значења именица изведених од псл. **kapati* била: псл. **kapŷ* ‘она која мили’ и псл. **kapl’a* < **kap’a* ‘милење, пузење’ (в. Snoj 284–285 s.v. *káplja*).

‘падати’, зависно од контекста, може бити и секундарно, изведено нпр. од значења ‘презрети’). Значење ‘квасити (се), бити влажан, мокар’, које је у одређеном тренутку могло бити активирано под утицајем семантичких паралела из гнезда глагола **kysnoŕi* (и **pъlznŕi*), вероватно је послужило као полазиште за развој значења ЧЕТВРТЕ групе. Подстицај за развој значења те групе могло је бити и метафорички схваћено значење ‘трнути’, слично као код континуаната псл. **kysnoŕi*. Значења ПЕТЕ групе највероватније су била мотивисана конкретним значењем ‘капати, падати у капима’ (тачније: ‘накупити се капањем’), чијом је метафоризацијом реализован семантички модел ‘доћи до крајње границе’ > ‘постати неподношљив’, присутан такође у оквиру гнезда псл. **kysnoŕi*.

Извори и литература

- Бјелетић 2017a – *Бјелетић М.* Прилог проучавању псл. глагола **kapati* // *Jezikoslovní zapiski. Ob jubileju Ljubov Viktorovne Kurkine. Ljubljana, 2017. 23/2. S. 83–94.*
- Бјелетић 2017б – *Бјелетић М.* К изучениу чешког диалектног глагола *kapati* ‘лезть’ // *Etymological Research into Czech / ed. I. Janýšková, H. Karlíková. Praha, 2017. S. 27–36.*
- Бјелетић 2019 – *Бјелетић М.* Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима // *Наш језик. Београд, 2019. Књ. 50/2. С. 577–585.*
- Букумирић 2012 – *Букумирић М.* Речник говора северне Метохије. Београд, 2012.
- Вујичић 1995 – *Вујичић М.* Рјечник говора Прошћења (код Мојковца). Подгорица, 1995.
- Вучковић 2007 – *Вучковић М.* Глагол *опузнути* ‘ослабити, омршавети; оронати; омлохавети’ – јужнословенски дијалектизам или континуанта псл. основе **pъlz-?* // Шездесет година Института за српски језик САНУ. Зборник радова II. Београд, 2007. С. 21–33.
- Вучковић 2009 – *Вучковић М.* О арготизму *киснути* ‘сести’ // *Studia etymologica Brunensia 6. Praha, 2009. S. 389–396.*
- Гаговић 2004 – *Гаговић С.* Из лексике Пиве (село Безује) // *СДЗб. Београд, 2004. Књ. 51. С. 1–312.*
- Далмација 2004 – *Далмација С.* Рјечник говора Поткозарја. Бања Лука, 2004.
- Динић 2008 – *Динић Ј.* Тимочки дијалекатски речник. Београд, 2008.
- Ђоковић 2010 – *Ђоковић Љ.* Рјечник никшићког краја. Подгорица, 2010.
- Ђукановић 1995 – *Ђукановић П.* Говор Драгачева // *СДЗб. Београд, 1995. Књ. 41. С. 1–240 (речник 177–220).*
- Елезовић 1932 – *Елезовић Г.* Речник косовско-метохиског дијалекта. Свеска прва // *СДЗб. Београд, 1932. Књ. 4.*
- Елезовић 1935 – *Елезовић Г.* Речник косовско-метохиског дијалекта. Свеска друга // *СДЗб. Београд, 1935. Књ. 6.*
- Живковић 1987 – *Живковић Н.* Речник пиротског говора. Пирот, 1987.
- Жугић 2005 – *Жугић Р.* Речник говора јабланичког краја // *СДЗб. Београд, 2005. Књ. 52.*
- Златановић 1998 – *Златановић М.* Речник говора јужне Србије. Врање, 1998.
- Златановић 2011 – *Златановић М.* Речник говора југа Србије. Врање, 2011.
- Златковић 1990 – *Златковић Д.* Фразеологија омаловажавања у пиротском говору // *СДЗб. Београд, 1990. Књ. 36. С. 423–740 (речник 709–740).*
- Златковић 2014 – *Златковић Д.* Речник пиротског говора I–II. Београд, 2014.
- Јовановић 2004 – *Јовановић В.* Речник села Каменице код Ниша // *СДЗб. Београд, 2004. Књ. 51. С. 313–688.*
- Кожељац 2014 – *Рајковић Љ.* *Кожељац.* Речник тимчког говора. Неготин, 2014.

- Марковић 1986 – *Марковић М.* Речник народног говора у Црној Реци // СДЗб. Београд, 1986. Књ. 32. С. 245–500.
- Марковић 1993 – *Марковић М.* Речник народног говора у Црној Реци. Књига II // СДЗб. Београд, 1993. Књ. 39. С. 149–398.
- Милетић 1940 – *Милетић Б.* Црмнички говор // СДЗб. Београд, 1940. Књ. 9. С. 211–663.
- Митровић 1984 – *Митровић Б.* Речник лесковачког говора. Лесковац, 1984.
- Ристић 2010 – *Ристић Д.* Рјечник говора околине Мојковца. Подгорица, 2010.
- РСА – Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959–. Т. 1–.
- СДЗб – Српски дијалектолошки зборник.
- СРНГ – Словарь русских народных говоров. Москва; Ленинград (Санкт-Петербург), 1965–. Т. 1–.
- Станић 1990–1991 – *Станић М.* Ускочки речник 1–2. Београд, 1990–1991.
- Стојановић 2010 – *Стојановић Р.* Црнотравски речник // СДЗб. Београд, 2010. Књ. 57.
- Толстая 2008 – *Толстая С.М.* Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе. М., 2008.
- Толстая 2019 – *Толстая С.М.* Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянскому языкознанию и этнолингвистике. М., 2019.
- ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Мінск, 1977–1984. Т. 1–5.
- Ђурић 1983 – *Ђурић Љ.* Говор Лужнице // СДЗб. Београд, 1983. Књ. 29. С. 7–191 (речник 125–164).
- Ђупићи 1997 – *Ђупић Д., Ђупић Ж.* Речник говора Загарача // СДЗб. Београд, 1997. Књ. 44.
- Berneker – *Berneker E.* Slavisches etymologisches Wörterbuch. Erster Band. Heidelberg, 1908–1913.
- Bezljaj – *Bezljaj F.* Etimološki slovar slovenskega jezika. Ljubljana, 1976–2007. Т. I–V.
- ESJS – Etymologický slovník jazyka staroslověnského / red. E. Havlová, I. Janyšková. Praha, 1989–2022. Z. 1–21.
- Fraenkel – *Fraenkel E.* Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg; Göttingen, 1962–1965. Bd. I–II.
- Jakubowicz 2010 – *Jakubowicz M.* Drogi słów na przestrzeni wieków. Zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z prasłowiańszczyzny. Warszawa, 2010.
- Machek – *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1968².
- Skok – *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1971–1974. Knj. I–IV.
- Śląski – *Śląski F.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 1952–1982. Т. I–V (A – Łżywy).
- Snoj – *Snoj M.* Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, 2016³.